

Matthias Lefebvre &
Peter Dejonckheere

Knikkeren we nog met bolleketten en marbels?

Stop de tijd! Een sociolinguïstisch dialectonderzoek

Hoe is het tegenwoordig gesteld met het West-Vlaamse dialect? Gaat het zienderogen achteruit? Is het werkelijk vijf voor twaalf, zoals veel onderzoekers beweren? Het West-Vlaams wordt nochtans bestempeld als hét dialect dat standhoudt ten opzichte van de tussentaal, die elders in Vlaanderen in opmars is. Naar aanleiding van het thema van de Erfgoeddag 2013, Stop de tijd, heeft de onderzoeksgroep Erfgoededucatie van de katholieke hogeschool VIVES campus Tielt (voorheen KATHO PHO) een sociolinguïstisch onderzoek op touw gezet naar de dialectkennis en het dialectgebruik bij West- en Oost-Vlamingen. Dat onderzoek werd uitgevoerd i.s.m. studenten van de bacheloropleiding kleuter- en lager onderwijs van VIVES Tielt en leerlingen uit het middelbaar onderwijs. Het onderzoek streeft geen absolute representativiteit van de resultaten na, maar hoopt wel enkele tendensen weer te geven.

Doelstellingen van het onderzoek

Het vertrekpunt van ons onderzoek is de aflevering *School en kinderspelen* (2008) van het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten* (WVD)¹. Ons onderzoek wil daar een sociolinguïstische dimensie aan toevoegen. De sociolinguïstiek is geïnteresseerd in variatie in taalgebruik, dus in heterogene taalgemeenschappen. Die taalvariatie hangt samen met variabelen als leeftijd (verschillende leeftijdscategorieën), sekse (m/v) en klasse/opleidingsniveau (lager-midden-hoger). Deze parameters zijn al toegepast op het dialectgebruik en de dialectkennis van benamingen in het woordveld *kinderspelen*, maar de beschikbare onderzoeken (veelal scriptieonderzoek) werden zeer lokaal gehouden (telkens één gemeente met buurgemeenten) en zijn nog nooit in een grotere regio ingebed. Dit onderzoek wil aan die leemte tegemoetkomen en bouwt verder op het bestaande onderzoek naar lexicaal dialectverlies in het woordveld *kinderspelen*. De centrale onderzoeksvraag luidt dan ook: Hoe zit het met de dialectkennis en het dialectgebruik in verschillende regio's in West- en Oost-Vlaanderen? Welke rol spelen sociale variabelen hierin?

Hieronder formuleren we de hypothesen volgens sociale parameters die we ook in de literatuur vinden (Taeldeman, 1991; Van Keymeulen, 1993; Devos & Vandekerckhove, 2005):

- Hoe ouder een spreker is, hoe hoger hij scoort op dialectgebruik en -kennis.
- Mannen scoren op dialectgebruik en -kennis hoger dan vrouwen.
- Hoe hoger opgeleid een informant is, hoe lager hij scoort op dialectgebruik en -kennis.

Naast de sociolinguïstische aspecten zijn we in het onderzoek ook de impact van de geografische factor op taalvariatie nagegaan. Maar in dit artikel kunnen we hier niet dieper op ingaan.

Methodologie

De beste methode om een sociolinguïstisch dialectonderzoek uit te voeren, is die van de observatie. Als je het spreken van de mensen in hun dagelijks leven analyseert, dan tref je het meest spontane taalgebruik aan. Maar die methode was in het tijdsbestek niet haalbaar. Daarom opteerden we voor de mondelinge enquête. Deze interviewmethode heeft als voordeel dat de interviewer meteen kan bijsturen of vragen kan stellen. Er wordt bij dit soort onderzoek gewerkt met de apparent-timemethode of de schijnbaretijdsmethode. Bij die methode wordt ervan uitgegaan dat iedere informant een bepaald taalgebruik heeft dat niet veel meer geëvolueerd is sinds zijn adolescentie.

In de huidige studie kreeg elke interviewer een enquête mee met de bijbehorende afbeeldingen van de op te vragen benamingen voor kinderspelen: verstoppertje, kiskassen, schommel, koprol, hinkelen, glijbaan, vlieger, bikkelen, proppenschietter en katapult. De interviewer werd op voorhand grondig ingelicht over de wetenschappelijke aanpak van het interview.

Resultaten

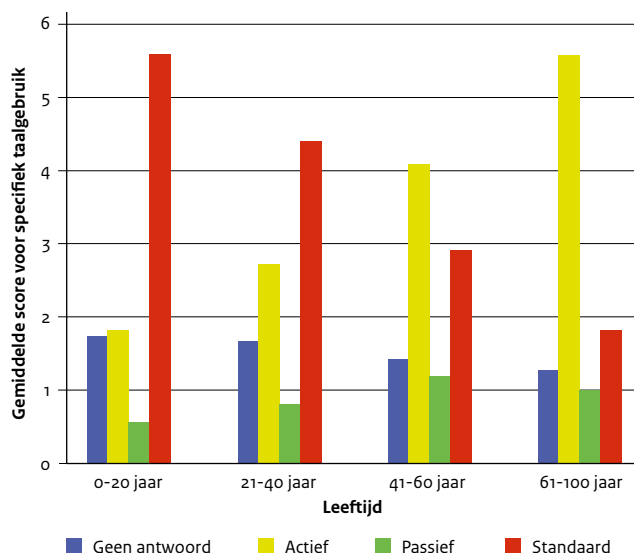
Na een introductie in de dialectologie hebben in totaal 626 scholieren uit negen middelbare scholen² en 150 VIVES-studenten elk vier informanten anoniem geïnterviewd uit de vier volgende leeftijdscategorieën, waarbij naar een gelijke verdeling

tussen mannen en vrouwen gestreefd werd: 15 tot 25 jaar; 26 tot 45 jaar; 46 tot 65 jaar; ouder dan 65 jaar. Om de selectie van informanten ook niet te moeilijk te maken, werd aan de interviewers gevraagd om informanten niet zozeer te bepalen op basis van opleidingsniveau.

Er werden in totaal 3104 mondelinge enquêtes afgenomen. De verzamelde data werden grondig nagekeken. Als de ouders of gezinsleden van een andere streek afkomstig zijn, dan is de kans groot dat het dialectgebruik van de informant beïnvloed is. De data van zulke informanten zijn onbetrouwbaar en werden dan ook uit het onderzoek geweerd.

Hypothese 1: hoe ouder, hoe hoger de score op dialectgebruik en -kennis

Er werd al heel wat onderzoek gedaan naar dialectverlies en steeds opnieuw is de conclusie dat *leeftijd* een van de belangrijkste parameters is. Het zijn de ouderen die nog het best hun dialect spreken, terwijl de jongeren steeds minder dialect gebruiken. De ouderen zijn gemiddeld lager opgeleid en slagen er dus niet in om over te schakelen op de standaardtaal, omdat ze die niet in voldoende mate beheersen (Devos, 2001). Jongeren schakelen daarentegen makkelijker over op de standaardtaal. Vandekerckhove (1993, p. 123) stelt dat vaak “een dialectelement bij de jongere generatie (in veel sterkere mate dan bij de oudere generatie) vervangen wordt door het corresponderende standaardtaalelement.” Uit andere onderzoeken is ook al gebleken dat jongeren meestal de drijvende kracht achter taalverandering zijn.

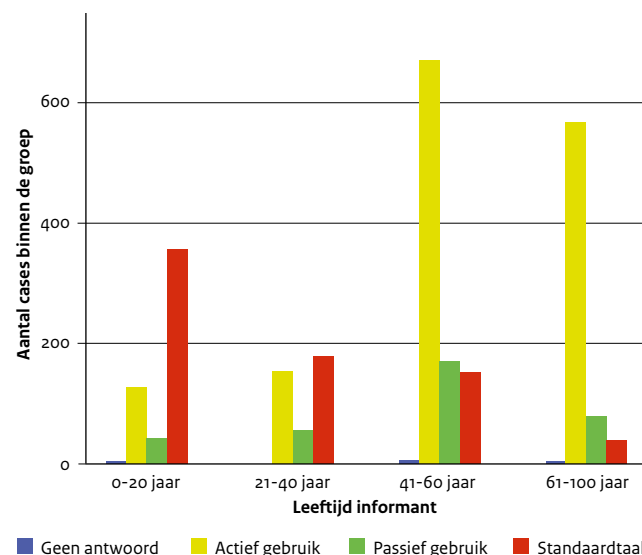
Figuur 1: weergave van de gemiddelde scores voor specifiek taalgebruik per leeftijdsgroep

De gemiddelde scores voor specifiek taalgebruik over de leeftijdscategorieën heen (zie figuur 1) liggen in de lijn van eerdere conclusies. Hoe ouder een informant is, hoe hoger hij scoort op dialectgebruik en -kennis.

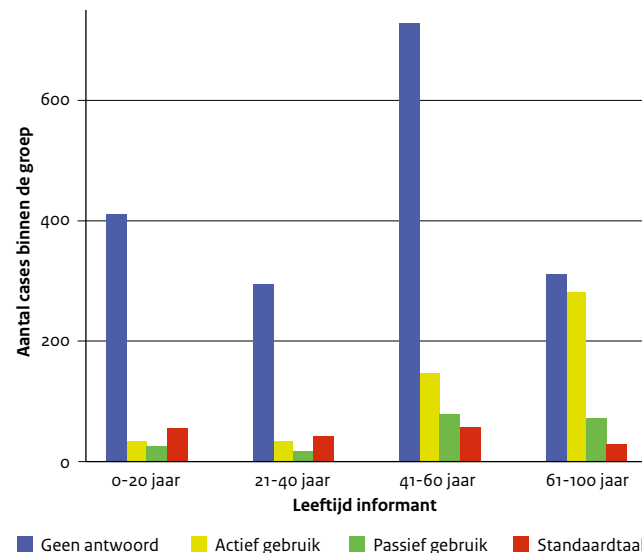
Een belangrijke oorzaak is dat ouders steeds meer proberen om

hun kinderen in de standaardtaal op te voeden. Als ze met hun kinderen praten, letten ze erop dat ze zo weinig mogelijk dialect gebruiken. Een tweede oorzaak is dat de meeste kinderen steeds minder vaak met de te benoemen stukken speelgoed spelen. De jongste generatie is opgegroeid met computer, PlayStation en tv, en heeft bijvoorbeeld zelden of nooit met knikkers of bikkels gespeeld. Dat heeft inderdaad gevolgen voor het taalgebruik.

In figuur 2 en 3 wordt het taalgebruik aangegeven voor de begrippen *schommel* en *proppenschieter*.

Figuur 2: aantal informanten voor categorieën van taalgebruik voor het woord *schommel* per leeftijdsgroep

Figuur 3: aantal informanten voor categorieën van taalgebruik voor het woord *proppenschieter* per leeftijdsgroep

Uit figuur 2 blijkt dat het dialectgebruik voor *schommel* goed standhoudt, vooral bij de oudere informanten. Bij figuur 3 (*proppenschieter*) is dat minder het geval. We stellen bovendien vast dat heel veel mensen het spel niet langer kennen. Voor de verklaring van dit resultaat kunnen we ons beroepen op de zogenaamde frequentiehypothese. De frequentie heeft te maken met de

mate waarin de informant met de opgevraagde begrippen vertrouwd is. We kunnen van sommige kinderspelen duidelijk stellen dat ze meer voorkomen dan andere. Zo worden we in het dagelijks leven meer geconfronteerd met een schommel dan met een proppenschieter. Op die manier verdwijnen dialectwoorden uit de taal, doordat de voorwerpen uit de alledaagse leefwereld verdwijnen. De dialectwoorden voor begrippen waarmee de mensen minder vertrouwd zijn, begrippen die minder frequent voorkomen in het alledaagse leven van de informanten, zullen sneller verdwijnen dan de dialectwoorden voor begrippen die wel nog frequent worden gebruikt. Zo zal het dialectwoord *seule* voor 'emmer' niet zo vlug verdwijnen omdat men in het dagelijkse leven vaak een emmer nodig heeft. Met een schommel wordt men niet dagelijks geconfronteerd. Bij een dialectwoord als *renne* is de kans dus reëel dat het over enkele jaren niet langer bekend zal zijn. We merken nu al dat jongeren vaak het standaardtaalwoord geven voor *schommel*. Bij een kinderspel als *proppenschieter* gaat het zelfs nog een stap verder. Dat spel is zo goed als verdwenen uit het straatbeeld. Bijgevolg verdwijnen de dialectwoorden, maar ook het standaardtaalwoord. Taeldeman (1991) concludeert dat de dialectwoorden die begrippen benoemen die tot de dagelijkse informele ervaringswereld behoren

en die weinig in formele(re) situaties voorkomen, het meest resistent zijn, d.w.z. niet zo makkelijk onderhevig aan veranderingen. Begrippen met een hogere frequentiegraad zullen dus resistenter zijn dan de begrippen die een lage frequentiegraad hebben. M.a.w. hoe frequenter een begrip voorkomt, hoe hoger het dialectgebruik is.

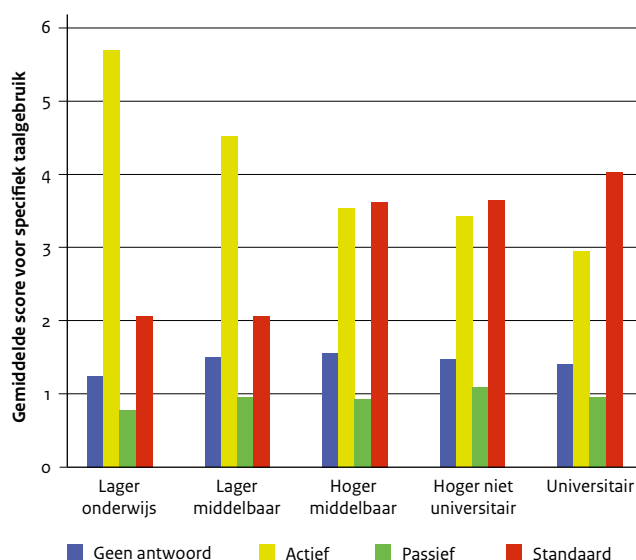
Hypothese 2: mannen scoren op dialectgebruik en -kennis beter dan vrouwen

Uit onderzoek is al gebleken dat vrouwen soms makkelijker afstand nemen van dialectgebruik. Zo zouden meisjes minder dialect spreken omdat ze meer zin voor verfijning hebben dan jongens en bovendien sneller langs de sociale ladder willen klimmen. Heel wat vrouwen hadden vroeger niet altijd een beroep waaraan ze een maatschappelijke status konden ontleen en probeerden door middel van keurig taalgebruik toch enig aanzien te verwerven. Daarnaast kan het feit dat vrouwen in hoofdzaak verantwoordelijk zijn voor de opvoeding van de kinderen een rol spelen bij het beschaafder taalgebruik van vrouwen. Moeders willen hun kinderen alle kansen geven op de arbeidsmarkt en vrezen dus dat dialect spreken niet bevorderlijk is voor de schoolresultaten of de professionele carrière van

hun kinderen. Brouwer (1978) roept ook nog een ander argument in: mannen vrezen dat standaardtaalgebruik hun mannelijke identiteit zal aantasten. Ook Taeldeman (1991) kwam in zijn onderzoek tot de conclusie dat het dialectgebruik groter is bij mannen dan bij vrouwen. Zo zouden jongens meer inspanning leveren om via andere wegen (buiten het gezin) dialect te leren en zo zouden sommige ouders gemiddeld een 'nettere' dialectvrije taalvariëteit hanteren tegenover hun dochters dan tegenover hun zonen. Huidig onderzoek geeft aan dat mannen hoger scoren op actief dialectgebruik van vrouwen. Bij passieve dialectkennis is er evenwel geen beduidend verschil gevonden.

Hypothese 3: hoe hoger opgeleid, hoe lager de score op dialectgebruik en -kennis

Om de sociale klasse in dit onderzoek te bepalen, werd gebruik gemaakt van het opleidingsniveau omdat dat meestal hand in hand gaat met hoofd- en handenarbeid. Volgens Taeldeman (1991) is de standaardtaal in Vlaanderen een standertaal en hij besluit dan ook: hoe hoger het sociale prestige van het uitgeoefende beroep en hoe hoger de opleiding, hoe sterker het dialectverlies is. Devos & Vandekerckhove (2005, p. 143) treden Taeldeman bij: "Hoger opgeleiden spreken minder dialect en geven het minder door aan hun kinderen dan lager geschoolden." De resultaten van het huidige onderzoek blijken de bovenstaande hypothesen te bevestigen (zie figuur 4).

Figuur 4: weergave van de gemiddelde scores voor specifiek taalgebruik

Besluit

Naar aanleiding van het thema van Erfgoeddag 2013, *Stop de tijd!*, heeft de onderzoeksgroep Erfgoededucatie van VIVES Tielt het bovenstaande onderzoek uitgevoerd om het huidige taalgebruik van West- en Oost-Vlamingen onder de loep te nemen. Dialecten zijn oraal erfgoed bij uitstek en het onderzoek wilde het dialectgebruik bij West- en Oost-Vlamingen peilen. Na een grootschalige mondelinge enquëtering in enkele West- en Oost-Vlaamse regio's stellen we het volgende vast: ouderen spreken meer dia-

lect dan jongeren; mannen spreken meer dialect dan vrouwen; lager opgeleiden spreken meer dialect dan hoger opgeleiden. Daarnaast zien we de tendens dat bepaalde kinderspelen in onbruik raken. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in hoofdzaak jongeren die spelen niet kunnen benoemen, want ze komen in hun leefwereld niet voor. Het onderzoek maakt dus duidelijk dat de frequentie van de onderzochte kinderspelen heel wat invloed heeft op de resistentie van de standaardtaalwoorden en dialectwoorden: hoe frequenter de kinderspelen in ons dagelijks leven voorkomen, hoe beter men dus vertrouwd is met die spelen, hoe groter de kans dat er woorden voor bestaan.

Dit onderzoek heeft bovendien aangetoond dat veel jongeren bepaalde 'vergeten' kinderspelen niet meer kennen sinds ze uit het straatbeeld verdwenen zijn.

Het volledige onderzoeksrapport kunt u downloaden via www.katho.be/pho. Kies in de linkerkolom voor *Expertisecentra*, klik vervolgens op *erfgoededucatie* en daarna op *realisaties*.

Bibliografie

- Brouwer, D. (1978). *Vrouwentaal en mannenpraat: Verschillen in taalgebruik en taalgedrag tot de maatschappelijke rolverdeling*. Amsterdam: Van Genneep.
- De Pauw, T., Lefebvre, M., & Van Keymeulen, J. (2008). *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten, Algemene woordenschat, Aflevering 6: School en kinderspelen*. Gent: Academia Press.
- Devos, M. (2001). *Taalsituatie en taalontwikkeling in Vlaanderen*. Wetenschappelijke nascholing Rijksuniversiteit Gent. Gent: Academia Press, 1-12.
- Devos, M. & Vandekerckhove, R. (2005). *Taal in stad en land: West-Vlaams*. Tielt: Lannoo.
- Taeldeman, J. (1991). Dialect in Vlaanderen. In: A. Crompvoets & A. Adams, *Kroesels op de bozzem*, pp. 34-52. Waalre: Stichting Nederlandse dialecten.
- Van Keymeulen, J. (1993) Een verkennend taalgeografisch onderzoek naar het dialectverlies in Nederlandstalig België. *Taal en Tongval*. Themanummer 6, pp. 75-89.
- Vandekerckhove, R. (1993). Dialectverlies in West-Vlaanderen? De vitaliteit van het Deerlijkse dialect. *Taal en Tongval*. Themanummer 6, pp. 120-135.

Noten

- 1 Het WVD is een taalwetenschappelijk project dat sinds 1972 loopt aan de vakgroep Taalkunde van de Universiteit Gent. De redactie van het WVD verzamelt de dialectwoorden van Oost-, West-, Zeeuws- en Frans-Vlaanderen en publiceert ze in thematische dialectwoordenboeken.
- 2 De Bron (Tielt) – Sint-Jozefsinstituut (Tielt) – VISO (Roeselare) – Technisch Instituut Immaculata (Ieper) – Sint-Aloysiuscollege (Diksmuide) – Sint-Jozefsinstituut (Oostende) – Technisch Instituut Heilige Familie (Brugge) Leiepoort Sint-Vincentiusinstituut (Deinze) – Sint-Bernarduscollege (Oudenaarde)